

Iza Matusiak

Sposoby adaptacji polskich nazwisk do niemieckiego systemu językowego : na podstawie źródeł z dawnego komornictwa jeziorańskiego z XVV-XVIII wieku

---

Prace Językoznawcze 10, 171-186

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Iza Matusiak
Olsztyn

**Sposoby adaptacji polskich nazwisk
do niemieckiego systemu językowego
(na podstawie źródeł z dawnego komornictwa jeziorańskiego
z XVII–XVIII wieku)**

**Methodes of adaptation of Polish surnames into German linguistic system
(based on former Komornictwo Jeziorańskie sources in 17th–18th century)**

The article shows the ways of germanisation of Polish names in the south Warmia in 17th – 18th century. Analysed are the names that show adaptations on phonetical, graphical and morphological level.

Słowa kluczowe: antroponomia, adaptacje językowe, pogranicze językowe
Key words: anthroponymy, linguistic adaptations, linguistic borders

Komornictwo jeziorańskie, teren pogranicza językowego, było zamieszkiwane w XVI–XVIII w. przede wszystkim przez zgermanizowanych lub spolonizowanych Prusów oraz Polaków i Niemców. Należy zaznaczyć, że w tej części regionu Polacy przeważali liczebnie nad Niemcami¹. Na przestrzeni trzech wieków współistniały tu trzy kultury i trzy języki, które oddziaływały wzajemnie na siebie. Interferencje językowe widoczne są m.in. w sposobach dostosowania nazwisk polskich do niemieckiego systemu językowego oraz nazw osobowych niemieckich do systemu polskiego. Na formę językową zapisów często miały wpływ czynniki pozajęzykowe, tj. narodowość kancelisty sporządzającego zapi-

---

¹ Teren dawnego komornictwa jeziorańskiego był położony w południowej części Warmii, stanowił obszar niejednolity pod względem narodowościowym, ale stosunki etniczne układały się tu inaczej niż w północnej części Warmii, gdzie dominował żywioł niemiecki. Ze względu na to, że w XVI w. przeważała tu ludność polska, obszar ten nazywano „polską Warmią”. Określenie to funkcjonowało prawdopodobnie w XVI–XVII w. Jeszcze w XV w. Prusowie stanowili na tych terenach około 70%, resztę zaś ludność polska (Szyfer 1992, s. 14). Na temat osadnictwa i rozwoju nazewnictwa na pograniczu północno-wschodnim zob. także Biolik 1998, s. 427–451.

sy, jego znajomość i preferencje zasad ortograficznych polskich bądź niemieckich. Niemcy nazwiska polskie germanizowali, natomiast Polacy nazwiska niemieckie dostosowywali do lepiej znanego polskiego systemu fonetycznego i graficznego. Żeby jak najwierniej oddać brzmienie głosek występujących w adaptowanych językach, stosowano substytucje graficzno-fonetyczne. „Zmiany dźwiękowe zachodzące przy przejmowaniu głosek języka polskiego do systemu fonologicznego języka niemieckiego prowadziły do zacierania się przejrzystych struktur morfologicznych nazwisk polskich, do zmiany ich form językowych. Zmiany te w większości wypadków były spontaniczne, zachodziły nieregularnie, niezależnie od kolejności głosek w wyrazie” (Biolik 1997, s. 6). Oprócz adaptacji graficzno-fonetycznych stosowano także zmiany w zakresie słowotwórstwa i fleksji. Te ostatnie miały mniejszy zasięg, można je bowiem dostrzec w stosunkowo niewielkim zbiorze antroponimów, podczas gdy oscylacje w zapisie samogłosek i spółgłosek w adaptowanych językach są znacznie częstsze².

Wśród wyekscerpowanych antroponimów znajdują się również adaptacje polegające na mniej lub bardziej wiernym przetłumaczeniu nazwisk polskich na język niemiecki. Ustalenie jednak na podstawie zachowanych materiałów źródłowych, które z nich powstały na gruncie języka polskiego, a które poddane zostały translacji, jest dzisiaj bardzo trudne³. O istnieniu kalk nazewniczych na Warmii przekonują wyniki badań historycznych: „Piszący po niemiecku wyrażali wszystko tymże językiem, co się w ten sposób wyrazić dało, to znaczy, że imiona oddawali na sposób niemiecki, choć osoby je noszące nie były Niemcami, oraz że przekładali wszystkie imiona i nazwiska, które do tego były sposobne. Tak przetłumaczono »Wysoka« na »Hohendorf«, »Piątka« na »Freitagsdorf« i niewątpliwie »Lipowo« na »Linden« [...] Tak samo postępowano z osobami. Potomkowie Kurczątko w Salpiku nazywano potem urzędownie Hahn i również Marcin Fischer, który roku 1465 Rybitwy założył, jako też Janko Schütze, który roku 1557 założył Strzelce, mają przełożenie z polskiego, że właściwie nazywali się Rybitw i Strzelce. Ponieważ język niemiecki był językiem urzędowym więc i każdy Polak pisząc po niemiecku, z niemiecka się przezywał” (Kętrzyński 1882, s. 237–238)⁴.

² Większą grupę utworzyły nazwiska pochodzenia niemieckiego adaptowane morfologicznie na gruncie języka polskiego. Można wśród nich znaleźć zróżnicowany zbiór struktur hybrydalnych, por.: *Bischoffka* 1732, B. 3, s. 30; *Elisabeth Bischofowna* 1768, R. 3, s. 109; *vidua Bischoffowa* 1735, B. 3, s. 47; *Taublowski* 1756, A. 17, s. 67.

³ Próbie przyjrzenia się odpowiednikom semantycznym podstaw nazwisk pochodzenia polskiego i niemieckiego zostanie poświęcony oddzielny artykuł. W tego typu analizie należałoby baczniej przyrzeć się datowaniu zapisów oraz rodzajom ksiąg, w których zostały zamieszczone, co z kolei związane jest z występowaniem omawianych antroponimów na określonym terenie. Wydaje się, że tak pomyślana analiza i porównanie nazw mogłoby zwiększyć prawdopodobieństwo ujawnienia nazwisk skalkowanych.

⁴ Pod wpływem osadnictwa polskiego (XVI–XVIII w.) niekiedy polszczyły się również rody niemieckie, czego dowodzą zapisy identyfikujące zapewne członków tej samej rodziny, np.: *Albertus ab Hatten* 1671, J. 4, s. 189 i *Christophoro Hattinski* 1693, J. 4, s. 241. Być może warto

1. Substytucje graficzno-fonetyczne

1.1. Samogłoski

a) mieszanie liter *i* – *y*

Brak opozycji twardość – miękkość w niemieckim systemie fonologicznym zapewne sprzyjała mieszaniu liter *i* – *y*, zarówno w wygłosie, jak i w śródgłosie nazwisk. Nie jest to jednak jedyny czynnik, który mógł decydować o grafice nazw osobowych. W interpretacji trzeba także uwzględnić mieszanie głosek *i*, *y* w gwarach mazowieckich (Handke 2001, s. 2008; Dejna 1973, s. 149). Trzeba podkreślić, że w okresie między pokojem toruńskim (1466) a początkiem wojny polsko-krzyżackiej (1519) na terenie południowej Warmii zamieszkała znaczna liczba osadników przybyłych z Mazowsza⁵. Podstawianie *y*, *ÿ* w miejsce *i* widoczne jest m.in. w nazwiskach typu przymiotnikowego na *-ski*, *-cki*, np.: Bartnicki: *Bartnitsky* 1605, J. 4, s. 40; *Bartnitzky* 1631, J. 4, s. 106; Bogurski: *Bogursky* 1668, Fr. 2, R II; Borowski: *Borowsky* 1684, A. 15, s. 52; Broliński: *Brolinsky* 1619, J. 4, s. 75; *Brolinsky* 1618, J. 4, s. 73; Czapliński: *Czaplinsky* 1615, J. 4, s. 67; Faleński: *Falensky* 1637, J. 4, s. 118; Grochowski: *Grochowsky* 1690, A. 15, s. 112; Kalinowski: *Kalinowsky* 1739, B. 3, s. 65; Kołakowski: *Kolakowsky* 1690, A. 15, s. 114; Skwierawski: *Skwirawsky* 1690, A. 15, s. 117; Wieski: *Veysky* 1659, Fr. 2, R XVI; Kowalski: *Kowalsky* 1694, A. 15, s. 161; Lipski: *Lypsky* 1757, R.2, s. 63; Majewski: *Maiewsky* 1681, A. 15, s. 21; Pudliński: *Pudlinsky* 1689, A. 15, s. 105; Sadowski: *Sadovskÿ* 1623, J. 4, s. 86; Stanisławski: *Stanislawskÿ* 1635, J. 4, s. 114.

Wynotowano także liczną grupę nazwisk, w których polskiemu *y* po spółgłosce twardej lub stwardniałej odpowiada w piśmie litera *i* lub *j*: Sadykowski: *Sadikowskj* 1762, A. 17, s. 387; Gładysz: *Gladis* 1766, A. 17, s. 578; Dynda: *Dinda Civi Bisburgensis* 1734, R. 4, s. 5; Łączyński: *Łączinski* 1755, J. 24, s. 99; Murzynowski: *Murzinowskj* 1744, B. 3, s. 89; Wysocki: *Wisocki* 1739, R. 4, s. 11; Grzymała: *Grzimała* 1707, J. 4, s. 283; Grzywacz: *Grziwatz* 1622, J. 4, s. 83;

---

przyjrzyć się dokładniej datowaniu zapisów, bowiem pierwszy z nich ma charakter deskrypcji określonej, natomiast drugi, późniejszy, jest częściej występującym na Warmii w tym czasie zestawieniem antroponimicznym, co może wskazywać, że ta forma nazwy indywidualnej została dostosowana do bardziej powszechnego modelu.

⁵ „O polskiej kolonizacji nie było tu przez długi czas mowy, bo nastąpić mogła dopiero wtedy, gdy ludność polska kolonizując puszcze, w zbitej masie dotarła ze wszech stron do granic biskupich. Miało to miejsce dopiero za panowania polskiego nad Warmią, gdy biskupi Polacy lub Polakom przychylni dla zmienionych stosunków politycznych zmuszeni byli oprzeć się na żywiole polskim. Gdy zaś Polacy dotarli do granic warmińskich, Warmia była już krajem dobrze zaludnionym; zajęli więc, ponieważ nie było już ziemi leżącej odłogiem, przeważnie wioski przez wojny spustoszone i rozeszli się, polszcąc resztki Prusaków tam mieszkających” (Kętrzyński 1882: 544-545).

Szymanowski: *Szimanowski* 1651, J. 4, s. 148. W jednym nazwisku dostrzegamy natomiast proces odwrotny, czyli podstawienie *y* za *i*: Lis: *Lyss* 1754, R. 3, s. 27. Wahania w repartycji *i* – *y* potwierdzają także warianty nazwiska Jędrzycki: *Jendryckj* 1731, B. 3, s. 25; *Jędricki* 1757, B. 3, s. 147.

b) adaptacje polskich samogłosek nosowych

Większość wyekscerpowanych form potwierdza, że polskie samogłoski nosowe oddawano zgodnie z ich rozłożoną wymową, zależną od spółgłoski następującej. Dość rzadko zdarzają się zapisy, w których samogłoski nosowe są zapisywane za pomocą jednego znaku zgodnie pisownią polską, np. Zajączkowska: *Zaiączkowski* 1716, J. 3, s. 5; *Zajączkowskj* Pastor 1759, R. 2, s. 72. Polską przednią samogłoskę nosową [ɛ] zapisywano zgodnie z brzmieniem jako *em*, *en*. Przed spółgłoskami dwuwargowymi było to połączenie *em* (rzadko *am*), natomiast przed pozostałymi spółgłoskami *ę* najczęściej zapisywano jako *en*, por.: Zareba: *Zaremba* 1748, A. 16, s. 95; Ziębowski: *Ziembowski* 1741, R. 2, s. 17; Dąbrowski: *Dambrowski* 1662, J. 226; Dębski: *Dembski* 1737, R. 2, s. 7; Dębowski: *Dembowskj* 1763, R. 2, s. 83; Jędr(z)ycki: *Jendryckj* 1731, B. 3, s. 25 (ale też: *Jędricki* 1757, B. 3, s. 147); Kędzierowicz: *Kendzerowic* 1737, R. 2, s. 8; Będysz: *Bendysz* 1734, R. 4, s. 5; Bręc: *Brenć* 1746, R. 5, s. 37; Nałęcz: *Nalentz* 1771, R. 2, s. 100; Opęchowski: *Openchowski* 1734, R. 4, s. 3. Zdarzają się również takie formy, które odbiegają od wymienionych wyżej zasad. W jednym przykładzie [ɛ] zostało zapisane za pomocą znaku *a*: *Prętki: Pratkj* 1761, A. 17, s. 342; w jednym – przez *y*: Zębowski: *Zybowski*⁶ 1734, R. 4, s. 3. W jednym wariantcie graficznym nazwiska samogłoskę [ɛ] zapisano przez połączenie *em*, mimo występowania samogłoski nosowej przed spółgłoską przedniojęzykowo-zębową, por.: *Ziemtek Colonus* 1760, R. 3, s. 56. Wynotowano także formę nazwiska, w którym usiłowano przejąć głoskę *ę* przez połączenie litery *ę* i spółgłoski nosowej *n*: Bręc: *Brenć* sartor 1754, R. 3, s. 24 (por. wyżej wymienione *Brenć*).

Tylną samogłoskę nosową [ɔ] zapisywano, podobnie jak [ɛ], utrwalając jej wymowę rozłożoną, poprzez połączenie [o] ze spółgłoską nosową [m] lub [n] w zależności od następującej spółgłoski. W prawostronnym sąsiedztwie spółgłosek wargowych [ɔ] wymawiane było jako *om* i tak też było notowane, por.: Głąba: *Głomba* 1765, J. 4, s. 466; Gołabowski: *Golombowski* 1749, A. 16, s. 118; Ząbecki: *Sombecki* 1750, A. 16, s. 159. Przed innymi niż spółgłoski wargowe *ą* zapisywano jako połączenie *on* lub *an*, np.: Gorący: *Goroncy* 1741, R. 2, s. 17; Drągowski: *Drongowskj* 1731, B. 3, s. 25; Gądelawski: *Gandalowskj* 1626, J. 4, s. 95; Gąsiorowski: *Gansarawskj* 1619, J. 4, s. 75; Gąska: *Gonska*

⁶ Możliwe, że forma *Zybowski* powstała z *Zembowski* w wyniku podwyższenia artykulacji *e* do *y* i zaniku przed *b* (por. Czopek-Kopciuch 2004, s. 63).

1755, R. 2, s. 58. W jednym wariantcie nazwiska samogłosce *q* odpowiada połączenie *qm*: Dąbrowski: *Dąmbrowskij* 1625, J. 4, s. 92 (por. wyżej *Bręć*).

e) oznaczanie *ó* przez *o*, *u*

Rzadko w analizowanych rękopisach zdarzają się nazwy osobowe, w których zaznacza się dawne *o* długie przez literę *ó*. Najczęściej głoska ta jest oznaczana przez *o* z pominięciem znaku diakrytycznego: Górkowski: *Gorkowski* 1757, R. 3, s. 39; Górnny: *Gorny* 1683, A. 15, s. 50; Królik: *Kroligk* 1726, R. 5, s. 27; Latkówna: *Latkowna* 1718, J. 3, s. 5; Piwkówna: *Piwkowna* 1767, R. 3, s. 116; Pokój: *Pokoy* 1749, J. 3, s. 9; Różański: *Rożanskj* 1760, R. 4, s. 50; Zagórny: *Zagorny* Parochus Fredenberg 1683, J. 4, s. 214; Wiewióra: *Wiewiura* 1739, R. 4, s. 11; Król: *Kroll* Colonus ex Ramsau 1744, R. 4, s. 18. Rzadziej *ó* jest zapisywane jako *u*, co poświadcza jednocześnie jednakową w tym czasie artykulację *o* długiego i *u*, np.: *Gurkowskj* 1763, R. 2, s. 83; *Jaskulka* 1750, R. 4, s. 33. Zdarzają się także zapisy wskazujące na oscylacje między *u* a *o*, jak wymienione wyżej: *Gorkowski*, *Gurkowki*.

f) oznaczanie [o] jako *oe*, *ö*, *u*

Wynotowano nieliczne nazwiska, w których samogłoska *o* była oddawana za pomocą innych znaków niż litera *o*, np. Kocik: *Koecigk* 1709, J. 4, s. 291, *Kötzig* 1729, J. 4, s. 355; Doliwa: *Duliwa* 1756, R. 3, s. 37. Wahania między wymową głoski *o* (jako *u*, *ö*) można tłumaczyć zarówno dialektalnym wpływem niemieckim, jak i dialektalnym polskim podwyższeniem artykulacji przed spółgłoską półotwartą.

g) oznaczanie [u] przez *o*

Najczęściej w nazwiskach polskich, w których występuje głoska *u*, jest ona zapisywana przez literę *u*, np. Gruzewski: *Gruzewski* 1763, R. 3, s. 78. Rzadko w wynotowanym materiale zdarzają się zapisy, w których *u* jest oddawane przez znaki *o* Bogusławski: *Bogoslowski* 1747, A. 16, s. 79; Żurawski: *Zorawski* 1695, J. 24, s. 21. Ostatni przykład może zaświadczać również o oddaniu dawnego długiego *o* przez literę *o* (por. od XV w. *żóraw*, Boryś: 758).

h) oznaczanie [e] przez *ö*, *oe*,

Zazwyczaj samogłoska *e* była zapisywana konsekwentnie jako *e* we wszystkich pozycjach. Wynotowano nieliczne warianty nazwisk, w których pisownia tej głoski odbiega od przyjętych w polszczyźnie zasad. Tylko w jednej formie głoska *e* oddana została przez *ö*: Pecz: *Pöcz* 1769, J. 24, s. 114. W niekonsekwentny sposób zapisywano *e* w nazwisku Benik, por.: *Benick* 1745, A. 16, s. 19; *Bienigk* 1737, R. 4, s. 7; *Benick* 1745, A. 16, s. 19; *Benigk* 1746, A. 16, s. 45; *Boenigk* 1753, A. 16, s. 288; *Bönigk* 1755, A. 17, s. 7.

i) oznaczanie polskiego połączenia *ie* jako *i*, *oe*, *ö*

Kilka zapisów wskazuje, że połączenie *ie* w polskich nazwiskach zapisywano zgodnie z wymową niemiecką jako *i*. Oprócz zapisu nazwiska Biernat jako *Biernat* 1681, A. 15, s. 28 (por. też: *Birnaht* 1747, A. 16, s. 64), Wieczorkowski: *Wiciorkowskj* 1760, A. 17, s. 306; Zbieg: *Zbig* Colonus 1763, R. 3, s. 81.

j) podwajanie samogłosek

Nieliczne przykłady wskazują na podwajanie samogłosek: Graf: *Graaff* 1670, J. 226, s. 18; *Graafh* 1675, J. 226, s. 25; Jędreń: *Geendreck* 1759, A. 17, s. 332.

1.2. Spółgłoski

1.2.1. Spółgłoski miękkie

Ciekawe obserwacje przynosi analiza sposobów adaptacji przez Niemców polskiego systemu konsonantycznego. Wahania w pisowni dotyczą przede wszystkim nazwisk, w których znajdują się spółgłoski miękkie i zmiękczone. Pisownia tych dźwięków była dla Niemców szczególnie trudna, ponieważ język niemiecki nie ma w swym zasobie [ć], [ś], [ź], [j], [ń]. Najprostszym sposobem oddania ich w języku niemieckim było pomijanie znaków diakrytycznych. Ale nie są to jedyne modyfikacje zachodzące w wyniku prób dostosowania polskich spółgłosek do fonetycznego systemu niemieckiego. Ponieważ w języku niemieckim nie ma dźwięczności jako opozycji fonologicznej, w zebranych materiale pojawiają się przykłady wskazujące na niekonsekwencje w zapisywaniu polskich spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych (por. Jakus-Dąbrowska 1984, s. 202).

a) oddawanie głoski [j] przez literę g

Głoskę [j] w nagłosie oddano w kilku wyrazach przez literę g: Jędreń: *Gendregk* 1745, A. 16, s. 19; Jabłonka: *Gablonka* 1746, A. 16, s. 39; Jerzy: *Gerzy* 1768, A. 17, s. 667. Nie można również wykluczyć, że oddawanie głoski *j* za pomocą litery *g* jest regresywną cechą polskich zwyczajów graficznych (Klემensiewicz 1961, s. 102; 1965, s. 166–186). W zapisywaniu polskiego *j* jako *g* można się bowiem dopatrywać nawiązań do zwyczajów średniowiecznych, gdy grafia była niestabilizowana. B. Czopek-Kopciuch (2004, s. 71) wskazuje również na wpływ gwar niemieckich, w których średnio-wysoko-niemieckiemu [g] odpowiadało średnio-dolno-niemieckie [j]. Na wpływ języka niemieckiego mogą wskazywać także inne adaptacje widoczne w nazwie osobowej *Jędreń*: *Gendregk*, tj. takie substytucje, jak: *en* zamiast *e*, *-gk* zamiast *-k*. Niekonsekwencje w zapisywaniu [j] można także tłumaczyć dość późnym pojawieniem się litery *j* w polskiej grafii, co być może miało wpływ na nieregularności w jej stosowaniu w XVII w.

W śródgłosie i wygłosie nazw osobowych na oznaczenie [j] stosowano zamiennie *y* lub *i*, co nie jest osobliwością w średniopolskich zwyczajach graficznych (Klemensiewicz, 1965, s. 170–171), por.: Chojnacki: *Choynecki* 1737, R. 2, s. 9; Krajewski: *Kraiewski* 1709, J. 4, s. 291; *Veysky* 1659, Fr. 2, R. XVI; *Woida* 1755, A. 17, s. 29; *Zaiączkowski* 1716, J. 3, s. 5; *Deyk* ex Ramsau 1750, R. 3, s. 8; *Nowowieyski* 1690, J. 4, s. 234; *Raykowskj* 1753, R. 4, s. 35; *Boykowski* 1767, J. 3, s. 16; *Czayka* 1749, R. 2, s. 37; *Caikowa* 1748, B. 3, s. 107; *Caykowska* 1763, J. 3, s. 14; *Heyduk* 1769, A. 17, s. 719; Kołodziej: *Kołodzey* 1755, R. 3, s. 30; Pokój: *Pokoy* 1749, J. 3, s. 9.

b) zapis spółgłoski [ń] przed sufiksem *-ski* oraz głoski [ć]

Spółgłoskę nosową [ń] występującą często w nazwiskach przed sufiksem *-ski* zapisywano najczęściej z pominięciem znaku diakrytycznego, por.: *Barwinskj* 1750, R. 3, s. 6; *Bieńkowski*: *Bienkowski* 1727, B. 2, s. 9; *Bogdańska*: *Bogdanska* 1755, A.17, s. 27; *Bońkowski*: *Bonkowskj* 1746, A. 16, s. 46; *Cieszynski*: *Cieszynski* 1737, R. 2, s. 7; *Cygliński*: *Cyglinskj* 1763, R. 2, s. 83; *Drzewiński*: *Drzewinskj* 1751, R. 3, s. 14; *Ertmański*: *Ertmanskj* Colonius 1763, R. 2, s. 83; *Foromański*: *Foromanski* 1748, A. 16, s. 100; *Furmański*: *Furmanskj* 1729, B. 3, s. 17; *Gerliński*: *Gerlinski* 1734, R. 4, s. 3; *Iwański*: *Iwanski* 1746, A. 16, s. 36; *Kaczeński*: *Kaczenskj* 1754, R. 3, s. 27; *Kokański*: *Kokanskj* 1744, A. 16, s. 6; *Koniecki*: *Konecki* 1755, B. 3, s. 137; *Kuczyński*: *Kuczynsky* 1693, A. 15, s. 167; *Kukliński*: *Kuklinskj* 1731, B. 3, s. 25; *Łączyński*: *Lonczynski* 1703, J. 24, s. 31; *Olszyński*: *Ollschinski* 1757, A. 17, s. 111; *Pudliński*: *Pudlinsky* 1689, A.15, s. 105. Miękkosci spółgłoski *ń* nie oznaczano także w wygłosie wyrazów, pomijano także literę *i* wskazującą na miękkość *ń* przed samogłoskami, por.: *Siwoń*: *Szywon* 1739, R. 4, s. 12. *Liśniecki*: *Lisnecki* 1658, J. 4, s. 161.

Polską głoskę [ć], której w grafii służą znaki *ć* lub *ci*, oddawano niekiedy, zachowując polskie zasady ortograficzne, np. *Cichj* 1752, B. 3, s. 124; *Cichy* 1733, B. 3, s. 34, ale to samo nazwisko spotykamy też zapisane przez *cz*: *Czichi* 1697, A. 15, s. 178. Podobną realizację ilustrują również formy: *Cierlicki*: *Czierlicki* 1765, A. 17, s. 507; *Koczik* 1707, J. 226, s. 75; *Wiercioch*: *Vierczoch* 1741, B. 3, s. 73. Dźwięk *ć* oddawano również za pomocą niemieckiego digrafu *tz*: *Kocik*: *Kotzig* 1719, J. 4, s. 324. Zapis *ć* przez *c* obrazują warianty nazwisk: *Trzciński*: *Trszczynski* 1747, J. 24, s. 88; *Ciecierski*: *Ciecerski* 1707, J. 4, s. 284. Ostatni cytat wskazuje na niekonsekwencje zapisu w obrębie jednego wyrazu, w którym miękkość głoski nagłosowej została zaznaczona w sposób zgodny z ortografią polską, natomiast w śródgłosie pominięto literę oznaczającą niezgłoskotwórcze *i* przed samogłoską.

c) zapis głoski [ś]

Na podstawie zgromadzonego materiału antroponimicznego można wskazać kilka sposobów zapisywania spółgłoski [ś]. Najczęściej substytuowano ją przez *s*, powstałe w wyniku pominięcia diakrytu: Kośnic: *Kosnitz* 1766, A. 17, s. 578; Kościeszka: *Koscieszka* 1747, A. 16, s. 54; Cieślowski: *Cieslowskj* 1752, R. 4, s. 33; Liśniecki: *Lisnecki* 1658, J. 4, s. 161; Ryś: *Rys* 1695, A. 15, s. 141; Śpiewak: *Spiewak* 1746, R 2, s. 31; Wiśniewski: *Wisniewskj* 1751, R. 3, s. 13.

Równie często [ś] oddawano przez *sz*, po którym następowało oznaczające zmiękczenie *i* albo litera *y* (prawdopodobnie substytut *i*): Osiński: *Oszinski* 1704, J. 226, s. 73; Pietrusiński: *Pietruszinski* 1726, B. 3, s. 1, *Pietruszynski* 1733, B. 3, s. 33; Sikorski: *Szykorski* 1769, J. 24, s. 113; Siwoń: *Szywon* 1739, R. 4, s. 12; Śliwiński: *Szliwinski* 1664, J. 226, s. 12. Substytucji *ś* służyło również niemieckie *sch*: *Roschinskj* 1746, A. 16, s. 39 *Rasch* 1689, A. 15, s. 107. Wynotowano jeden przykład nazwiska, w którym na miejsce *ś* wstawiono *ssz*: Łosiewski: *Łossziewskj* 1730, J. 4, s. 357.

d) zapis głoski [ź]

Nieliczne nazwiska ilustrują procesy adaptacji głoski [ź]. W wynotowanych formach została ona oddana przez literę *z*: Kuzina: *Kuzyna* 1734, R. 4, s. 3; Zielesiński: *Zelesinski* 1611, J. 4, s. 54.

e) zapis głoski [ǰ]

Nieliczna grupa nazwisk zawierających spółgłoskę [ǰ] wskazuje, że starano się ją oddawać poprzez podstawienie *d*: Niedźwiedzki: *Niedwieskj* 1727, J. 4, s. 352, częściej jednak głoskę tę zapisywano przez digraf *dz*, czyli przez pominięcie diakrytu przed spółgłoską, a litery *i* przed samogłoską: Kędzierowicz: *Kendzerowic* 1737, R. 2, s. 8; Kołodziej: *Kołodzey* 1755, R. 3, s. 30; Niedźwiedzki: *Niedzwiecki* 1671, Fr. 2, R X.

f) zapis głosek spalatalizowanych

Wśród nazwisk mieszkańców komornictwa jeziorańskiego znajdują się formy, które zaświadczać o kłopotach kancelistów z zapisywaniem spółgłosek spalatalizowanych. Istniejące zapisy dokumentują, że często nie zaznaczano miękkości przez niezgłoskotwórcze *i* występujące przed samogłoskami w nazwiskach, takich jak: Białk: *Balk* 1687, A. 15, s. 89; Biegiel: *Begel* 1741, R 2, s. 19; Bielau: *Belau*⁷ 1745 Rd 5, s. 1; w: *Skerkowski* 1745, A. 16, s. 26. Wynotowano natomiast takie warianty nazwisk, w których zaznaczono miękkość głosek, mimo że w formach polskich tego zmiękczenia nie było: Grabek: *Grabiek* 1649,

⁷ O nieoznaczaniu miękkości polskich spółgłosek spalatalizowanych szerzej zob. Breza 1979, s. 32–33.

J. 226, s. 2; Gładysz: *Gladis* 1766, A.17, s. 578. Ostatni przykład oddaje raczej wahania w repartycji *i, y*, a nie cel zaznaczenia miękkości spółgłosek poprzedzających.

1.2.2. Spółgłoski twarde zwarto-wybuchowe *k, t*⁸

a) zapis spółgłoski [*k*]

Spółgłoska [*k*] w nazwiskach polskich jest zwykle zapisywana jako *k*, np.: Kazanowski: *Kasanowski* 1748, A. 16, s. 88; Karwacki *Karwackj* 1752, R. 4, s. 33. Obok polskich zapisów nazwiska polskie zakończone na *k* często zapisywano zwyczajem niemieckim przez *ck*: Andrek: *Andreck* 1746, A.n16, s. 30; Bombek: *Bombeck* 1624, J. 4, s. 89; Frank: *Franck* 1704, Rd 10, s. 12; Klimek: *Klimeck* 1759, A. 17, s. 267; Kosak: *Kosack* 1766, A. 17, s. 551; Kocik: *Koecigk* 1709, J. 4, s. 29; Kozak: *Kozack* 1744, A. 16, s. 4; Kruk: *Kruck* 1772, B. 3, s. 230; Maluk: *Maluck* 1680, A. 15, s. 8; Popek: *Popeck* 1757, A. 17, s. 128; Szyk: *Szyck* 1751, R. 3, s. 11. Rzadziej zdarzają się zapisy, w których *k* jest oddawane na sposób niemiecki w śródgłosie wyrazu, np: Skierd: *Sckerd* 1767, A. 17, s. 595; Kuklik: *Kucklick* 1765, A. 17, s. 503, *Kuglig* 1767, A. 17, s. 591. Wynotowano także zapisy wskazujące na niemieckie zwyczaje oddawania *k* za pomocą *gk*, por.: *Pawligk* 1726, B. 3, s. 1; Derdak: *Derdagk* 1704, J. 4, s. 274. Rzadziej zdarza się substytuowanie *k* przez *g*: *Derdag* 1691, J. 4, s. 235; Kuklik: *Kuglig* 1755, A. 17, s. 18; Kulik: *Kulig* 1755, R. 3, s. 32; Nowak: *Nowag* 1772, R. 4, s. 71. Przegląd wariantywnych form tego samego nazwiska wskazuje, że substytucje nie miały charakteru regularnego. Ponadto niekonsekwentne zapisywanie na końcu wyrazów *k, g, ck, gk* może świadczyć o wahaniami w zakresie oddawania spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych (por. Belchnerowska 1984, s. 211–213).

b) zapis spółgłoski [*t*]

Spółgłoska [*t*] najczęściej oddawana była za pomocą litery *t*, np. Biernat: *Biernat* 1681, A. 15, s. 28, ale wynotowano również przykłady świadczące o wahaniami w pisowni tej głoski, ponieważ oddawano ją także jako *ht* oraz *th*: Biernat: *Birnaht* 1747, A. 16, s. 64; Dunat: *Dunath* 1749, A. 16, s. 121; *Elisabetha* 1683, A. 15, s. 49.

⁸ Omawiamy tu tylko adaptację spółgłosek *t* i *k*, ponieważ przejmowanie tych głosek okazywało się w języku niemieckim najbardziej kłopotliwe. Ponieważ analiza innych spółgłosek zwarto-wybuchowych twardych nie nastęrczała trudności, zatem tych zapisów nie poddajemy szczegółowej analizie.

1.2.3. Spółgłoski twarde zwarto-szczelinowe

a) zapis spółgłoski [c]

Spółgłoskę [c] występującą w polskich nazwiskach adaptowano na kilka sposobów. Istnieją przykłady zapisów tej głoski za pomocą litery *c*, np. Czaplicki: *Czaplickj* 1601, J. 4, s. 36. Często oddawano ją za pomocą niemieckiego digrafu *tz*: *Galitzki* 1713, A. 15, s. 241; Koniecki: *Konietzki* 1748, J. 24, s. 90; Bartnicki: *Bartnitzkij* 1625, J. 4, s. 92; Kudrycki: *Kudritzki* 1761, A. 17, s. 372; Pampecki: *Pampetzki* 1767, A. 17, s. 615; Ramocki: *Ramotzkj* 1600, J. 4, s. 34; Szucki: *Schutzki* 1755, A. 17, s. 16. *Pentzki* in Pissau 1764, A. 17, s. 503. Rządziej polskie *c* oddawano przez *ts* i *cs*: Buchocki: *Buchotski* 1695, A. 15, s. 177; Pencki: *Pętski* 1764 A. 17, s. 446; Czaplicki: *Czaplicskj* 1602, J. 4, s. 37.

b) zapis głoski *dz*

Wynotowane nieliczne formy nazwisk polskich wskazują na kłopoty z oddaniem polskiej głoski *dz*. Jeden przykład dowodzi, że jego wymowę upraszczano, pomijając element zwarcia, stąd prawdopodobnie zapis: Dzwonkowi: *Zwunkowskj* 1758, R. 3, s. 54. Problemy adaptacyjne związane z spółgłoską [ʒ] ilustrują warianty nazwiska *Niedźwiedzi*, w którym głoskę tę zapisywano na kilka sposobów:

-*cs*: *Niedzwiecskj* 1731, J. 4, s. 361

-*ss*: *Niedzviesskj* 1732, J. 4, s. 364

-*cz*: *Niedzwieczki* 1734, J. 4, s. 371

-*c*: *Niedswecki* 1736, J. 4, s. 378

c) zapis głoski [č]

Wynotowane warianty graficzno-fonetyczne nazwisk polskich wskazują, że głoska [č] była oddawana najczęściej, podobnie jak [c], przez niemieckie *tz*, por.: Diacewicz: *Diacewitz* 1692, A. 15, s. 128; Grziwatz 1622, J. 4, s. 83; *Nalentz* 1771, R. 2, s. 100. Kilka przykładów wskazuje, że adaptacja polskiego *cz* odbywała się przez podstawienie litery *c*: *Budrewic* 1751, B. 3, s. 118 (ale też *Budrewicz* 1726, B. 3, s. 1); *Wiecorek* 1704, J. 4, s. 275. Zapis dwóch ostatnich cytatów niekoniecznie miał charakter germanizujący. Być może należy wziąć pod uwagę, że formy te zostały zapisane zgodnie z wymową utrwalającą mazurzenie. Na podstawie niektórych zapisów można również przypuszczać, że [č] było słyszane przez Niemców jako dźwięk miękki, stąd *cz* przed niezgłoskotwórczym *i* oddane jako *c*, por.: Wiczorkowski: *Wiciorkowskj* 1760, A. 17, s. 306.

1.2.4. Spółgłoski twarde szczelinowe

a) zapis głoski [š]

W dokumentach z dawnego komornictwa jeziorańskiego można spotkać różne sposoby oddawania spółgłoski [š]. Polskie zwyczaje notowania tej głoski przez *sz* (np. Ciszynski: Ursula Petri *Cieszynski* 1737, R. 2, s. 7) przeplatają się z niemieckimi. Na gruncie niemieckim polska spółgłoska [š] była najczęściej oddawana przez *sch*: Bartosz: *Bartosch* 1753, R. 5, s. 41; Grabosz: *Grabosch* 1758, A. 17, s. 218; Jurasz: *Jurasch* 1727, B. 3, s. 13; Kasztelan: *Kaschtelahn* 1764, A. 17, s. 463; Kruszewski: *Kruschewskj* 1745, A. 16, s. 11; Liszewski: *Lischewskj* 1731, B. 3, s. 25; Olszyński: *Ollschinski* 1757, A. 17, s. 111; Szyprowski: *Schyprowski* A. 17, s. 283; Pliszka: *Plischka* 1767, J. 24, s. 112; Olesz: *Ollesch* 1759, A. 17, s. 229. W zebranych materiale istnieją liczne przykłady zastępowania *sz* przez *s*: Gładysz: *Gladis* 1766, A. 17, s. 578; Jurasz: *Jurahs* 1726, B. 3, s. 1; Karkoszka: *Karkoska* 1665, J. 226, s. 13; Kaszki: *Kaski* 1745, A. 16, s. 22; Kasztelan: *Kastelan* 1765, A.17, s. 529; Kruszewski: *Krusewskj* 1745, A. 16, s. 14; Szweda: *Sweda* 1739, R. 4, s. 12; Szyszka: *Szyska* 1739, R. 4, s. 11. Kilka form wskazuje, że polskie *sz* oddawano jako podwojone *s*: Grabosz: *Graboss* 1745, B. 3, s. 99; Jakubasza: *Jakubassa* 1756, A. 17, s. 67; Kulesza: *Kulessa* 1766, A.17, s. 545.

b) oddawanie głoski [ž]

Przy przejmowaniu nazwisk polskich zawierających [ž] rezygnowano ze znaku diakrytycznego. Nie jest wykluczone, że wymienione formy zostały zanotowane zgodnie z ich wymową gwarową, rejestrującą mazurzenie: Bożanecki: *Bozanecki* Burg. Seeb. 1645, J. 4, s. 135; Brożecki: *Brozecki* 1689, J. 4, s. 231.

c) zapis głoski [s]

Wynotowano formy wskazujące na wahania pisowni głoski [s]. W nagłosowej pozycji zazwyczaj oddawano ją przez literę *s*, np. Sowicki: *Sovickj* 1745, A. 16, s. 22; Sosna: *Sosna* 1677, R. 1, s. 1. Nieliczne cytaty dokumentują oddawanie *s* w nagłosie przez: *sch* i *sz*, np. Słonzewski: *Schlontiefski* 1725, J. 4, s. 343; Sosnowski: *Sosznowski* 1680, J. 226, s. 35.

Z powodu odczytywania przez Niemców *s* jako *z* zdarzają się oboczne formy pisane przez *s*, lub przez *z*, np.: Rosochacki: *Rossochacki* 1759, J. 4, s. 44 i *Rozochacki* 1711, J. 3, s. 3.

d) zapis głoski [z]

Obok zapisów nazwisk, w których dźwięczna głoska [z] jest oddawana poprzez zastosowanie litery *z*, zdarzają się warianty, w których jest ono przejmowane za pomocą litery *s*. Taki sposób notowania można tłumaczyć odczytywa-

niem przez Niemców nagłosowego i interwokalicznego *s* jako *z*⁹, por.: Zawadzki: *Sawacki* 1742, R. 2, s. 20; Ząbecki: *Sombecki* 1750, A. 16, s. 159; Kazanowski: *Kasanowski* 1748, A. 16, s. 88.

e) zapis głoski [w]

Nazwiska polskie zakończone na *-owski* zapisywano zgodnie z ich wymową, czyli przez bezdźwięczny odpowiednik głoski [w]. Takie zmiany adaptacyjne są widoczne w następujących formach: Białkowski: *Bialkofskj* 1717, J. 4, s. 317; Buchowski: *Buchofski* 1695, A. 15, s. 177; Dorowski: *Dorofski* 1694, A. 15, s. 174; Gralkowski: *Gralkofskj* 1716, J. 4, s. 313; Gutowski: *Guttovski* 1759, B. 3, s. 158; Jankowski: *Jankofskj* 1730, J. 4, s. 357; Lamkowski: *Lamkofskj* 1721, J. 4, s. 329; Opakowski: *Opakofski* 1715, J. 4, s. 310; Sakowski: *Sakofski* 1718, J. 4, s. 321; Sosnowski: *Sosnofski* 1697, A. 15, s. 185; Szatkowski: *Szatko-fskj* 1723, J. 4, s. 335. Oprócz wymienionych wyżej form nazwiska polskie omawianego typu były przejmowane także bez zmian graficznych, np.: Andrzejowski: *Andrzejowski* Molitor 1750, R. 4, s. 33. W zebranych materiale dość często za polską literę *w* podstawiano *v*: Salewski: *Salevski* 1766, A. 17, s. 555; Wiśniewski: *Visniewskj* 1751, B. 3, s. 118;

f) zapis fonemu [f]

Wśród zapisanych nazw osobowych mieszkańców komornictwa jeziorańskiego znajdują się formy, w których fonem [f] jest zapisany przez *ph*. Pisownia taka regularnie pojawia się w imionach przejętych z łaciny, np. *Josephus*¹⁰, *Stephanus*, ale niekiedy też występuje w nazwiskach, np.: Filipowski: *Philipowski* 1696, A. 15, s. 151. Zdecydowanie częściej jednak *f* w nazwiskach jest zapisywane przez *f*, np. Furmański: *Furmanskj* 1729, B. 3, s. 17; Ficzkowski: *Ficzkowski* 1720, J. 3, s. 5.

g) zapis *rz*

Wynotowano grupę nazwisk ilustrujących wahania w zapisywaniu *rz*, które oddawano albo przez dwuznak *rz*, np.: Skrzypski: *Skrzypskj* 1750, R. 4, s. 30; Wrzeciński: *Wrzecinski* 1691, J. 4, s. 236; Grzymała 1725, J. 4, s. 341, albo przez substytucję *r*, por.: Grzymała: *Grimala* 1710, J. 4, s. 293; Kudrzycki: *Kudritzskj* 1761, A.17, s. 372. Trzaskowski: *Traskowskj* 1698, B. 1, k.1; Trzeciński: *Trszczyński* 1747, J. 24, s. 88.

⁹ „Początkowe *Z-* w nazwisku *Zawadzki* Niemcy regularnie zapisywali przez *S-*, by czytać *Zawadzki*; gdyby bowiem zapisywali *Zawadzki*, to czytali by *Cawacki*” (Breza 2004, s. 318). Krzepela (1925, s. 170) notuje dwie oboczne formy nazwiska *Zawadzki* i *Sawaczki* z Trankwitz (Trankwice) w dawnym powiecie sztumskim.

¹⁰ O zapisywaniu *f* przez *ph* może świadczyć forma Józef: *Joseph* 1772, J. 3, s. 18, ale należy też przyjąć możliwość, że w tym wypadku została zastosowana abrewiacja łacińskiej formy *Josephus* > *Joseph*.

1.2.5. Spółgłoska półotwarta *ɪ*

Ponieważ język niemiecki nie zna głoski i litery *ɪ*, więc w wykscerpowanym materiale nazewniczym istnieje bardzo liczna grupa nazwisk, w których spółgłoskę tę przejmowano z pominięciem diakrytu, np.: Białkowski: *Bialkowski* 1690, A. 15, s. 163; Chłosta: *Chlosta* 1757, A. 17, s. 112; Diabełek: *Diabelek* ex Dobrag 1677, R. 1, s. 1; Głaba: *Glomba* 1765, J. 4, s. 466; Gładysz: *Gladis* 1766, A. 17, s. 578; Gołacki: *Golackj* Cyganus 1754, R. 3, s. 26; Grzymała: *Grzymala* 1725, J. 4, s. 341; Jabłonka: *Gablonka* 1746, A. 16, s. 39; Kołakowski: *Kolakowsky* 1690, A. 15, s. 114; Kołpacki: *Kolpacki* 1686, A. 15, s. 80; Łączyński: *Lonczynski* 1703, J. 24, s. 31; Michałowski: *Michalowski* 1752, B. 3, s. 139; Nałęcz: *Nalentz* filia 1771, R. 2, s. 100; Oleś: *Ollesch* 1759, A. 17, s. 229; Orłowski: *Orlowski* 1704, Rd 10, s. 12; Pakuła: *Pakula* 1740, R. 4, s. 14; Sokołowski: *Sokolowskj* 1658, Fr. 2, R XXIV; Wesołowski: *Vesolovski* 1761, B. 3, s. 169.

2. Podwajanie liter

W procesie germanizacji nazwisk polskich stosowano podwajanie liter. „Zjawisko to można tłumaczyć dwojako: manierą lub zwyczajem oznaczania samogłosek krótkich w języku niemieckim podwojeniem spółgłoski po samogłosce” (Czopek-Kopciuch 2004, s. 88)¹¹. Wynotowano następujące przykłady takiego sposobu notowania nazwisk polskich:

t – tt: Bitkowski: *Bittkowskj* 1745, B. 3, s. 97; Gutek: *Guttek* 1730, J. 4, s. 357; Gutowski: *Guttovski* 1759, B. 3, s. 158; Kot: *Kott* 1750, R. 3, s. 7; Matyński: *Mattinski* 1676, J. 226, s. 27; Sobotka: *Sobotka* 1737, R. 4, s. 8;

p – pp: *Deppa* et Marianna uxor ejus 1750, R. 3, s. 5; *Diabellek* Libertinum in Dobrag 1712, R. 1, s. 17; Krogul: *Krogull* 1693, A. 15, s. 168; Król: *Kroll* 1744, R. 4, s. 18; Szyp: *Szypp* 1758, R. 3, s. 43;

l – ll: *Dylla* 1749, R 2, s. 42; *Kasztellan* 1755, A. 17, s. 11; *Ollschinski* 1757, A. 17, s. 111 *Millewskj* Civis 1767, R. 4, s. 65 *Rogalla* 1655, J. 226, s. 7; *Rogall* Paroch Fredenburgen 1648, J. 4, s. 140;

k – kk: *Dukat*: *Dukkat* 1743, R. 2, s. 29;

s – ss: *Lis*: *Lyss* 1754, R. 3, s. 27; Rosochacki: *Rossochacki* 1759, J. 4, s. 44;

f – ff: *Graf*: *Graff* 1669, J. 226, s. 17; Rafalski: *Roffalski* 1749, A. 16, s. 135; Rutkowski: *Ruttkowskj* 1754, R. 3, s. 25; Szafrąński: *Szaffranski* 1764, A. 17, s. 445.

¹¹ Por. też następujące prace: Breza 1981; Świętochowski 1966.

3. Wstawianie h „niemego”

Wśród nazw osobowych pochodzących z terenu komory jeziorańskiej znajduje się spora grupa nazwisk zgermanizowanych poprzez wstawienie *h* tzw. niemego, które w języku niemieckim sygnalizowało poprzedzającą je samogłoskę długą. Por.: Biernat: *Birnaht* 1747, A. 16, s. 64; Draba: *Drahba* 1757, R. 3, s. 40; Dunat: *Dunath* 1749, A. 16, s. 121; Graf: *Graafh* 1675, J. 226, s. 25; Jurasz: *Jurahs* 1726, B. 3, s. 1; *Jendreheck* 1764, A. 17, s. 469; Kasztelan: *Kaschtelahn* 1764, A. 17, s. 463; Lis: *Lihs* 1755, A. 17, s. 47; Patron: *Patrohn* 1752, A. 16, s. 195; Prot: *Proth* 1699, A. 15, s. 205; Rat: *Rath* 1762, J. 3, s. 13; *Rahdick* 1753, R. 3, s. 22; Roman: *Romahn* 1737, J. 227, s. 19, *Rohman* 1768, A. 17, s. 644.

4. Uproszczenia grup spółgłoskowych

Wynotowano nieliczne stosunkowo formy, których zapis interpretuje się jako powstały w wyniku uproszczenia grup spółgłoskowych. Na redukcję narażone były głównie trudne dla Niemców do wymówienia połączenia *szcz*, co przedstawiają następujące cytaty: Proboszcz: *Prabosch* 1764, A.17, s. 471; Strzyżewska: *Strziwska* 1748, A.16, s. 112; Trzeszczuga: *Trzczuga* 1772, R. 4, s. 71; Karkowski: *Karkoski* 1752, A. 16, s. 185.

5. Adaptacje morfologiczne

Zmiany nazwisk polskich w zakresie morfologii i fleksji pod wpływem języka niemieckiego zachodziły znacznie rzadziej niż zmiany na płaszczyźnie graficznej i fonetycznej. Przykładem substytucji słowotwórczej jest nazwisko *Belau* 1745 Rd 5, s. 1 utworzone od polskiego *Bielawa* w wyniku substytucji niemieckiego sufiksu *-au* w miejsce polskiego *-awa*. Do wyjątkowych form należą również te powstałe przez dodanie do polskiej podstawy formantu niemieckiego. Wynotowano jedną formę derywowaną sufiksem *-ert*: *Czakert* 1752, Rd 3, k. 7; jedną sufiksem strukturalnym *-son*: *Tondason* 1682, A. 15, s. 42. W jednym nazwisku polskim wygłosowa cząstka *-ki* została oddana na wzór nazwisk z dolno-niemieckim formantem *-ke*: Wielki: *Velke* in Williams 1765, A. 17, s. 539.

Częściej w procesie germanizacji nazwisk polskich uczestniczyła końcówka *-en*, tj. wykładnik dopełniacza deklinacji słabej rzeczowników lub liczby mnogiej. Zastosowanie tej końcówki powodowało pluralizację formalną nazwisk, tzn., że po jej dodaniu antropimiony zaczynały funkcjonować jako nominativus singularis (Breza 1981, s. 111). Por. następujące formy nazwisk: *Skierden* 1688, A. 15, s. 90; *Jablonken* 1693, A. 15, s. 167; *Krukien* 1681, A. 15, s. 23; *Kruszewskén* 1698, A. 15, s. 193, *Grabowsken* 1693, A. 15, s. 167.

Wyraźne ślady germanizacji ujawniają nazwiska żeńskie (Matusiak 2003, s. 75–83). Najczęstszym niemieckim sufiksem dodawanym do nazwisk polskich był feminizujący formant *-in*. Był on dodawany do nazwisk męskich zakończonych spółgłoską, jak i samogłoską: Baran: Catharina *Baranin* 1716, J. 3, s. 5; Krogul: Catharina *Krogulin* 1753, A. 16, s. 213; Kwaterka: Catharina *Kwarterkin* 1755, A. 17, s. 35. Za pomocą tego samego formantu utworzono nieliczne nazwiska identyfikujące kobiety od nazwisk przymiotnikowych zakończonych na *-ski*, por.: Kuczyński: *Kuczynskin* 1711, J. 3, s. 2; Paszkowski: *Paszkwoskin* 1726, A. 14, s. 7; Rosochaci: *Rozochackin* 1729, J. 3, s. 7.

Przeгляд nazwisk z terenu dawnego komornictwa jeziorańskiego ujawnia najczęstsze sposoby adaptowania nazwisk polskich na gruncie języka niemieckiego. Najbardziej jednoznaczna wydaje się interpretacja adaptacji na poziomie morfologicznym. Najtrudniej natomiast orzec, które nazwiska można traktować jako kalki nazewnicze, tj. powstałe na gruncie polskim, ale przetłumaczone na język niemiecki. W wyniku przejmowania polskich spółgłosek i samogłosek do niemieckiego systemu fonetycznego w grafice pojawiły się litery, które oznaczały różne głoski, np. literą *s* zapisywano przynajmniej cztery głoski, tj. [š], [s], [š̌], [z]; literą *z* oznaczano [z],[ž],[ž̌], a niemiecki digraf *tz* wstawiano regularnie na miejsce polskich liter *c*, *cz*. Przy rozstrzygnięciach dotyczących adaptacji graficzno-fonetycznych należy zachować ostrożność interpretacyjną z tego powodu, że nie zawsze z całą pewnością można stwierdzić, czy mamy do czynienia z próbą oddania brzmienia nazwiska polskiego w systemie językowym niemieckim, czy też z wiernym oddaniem wymowy gwarowej, przede wszystkim niektórych cech dialektu mazowieckiego.

Skróty źródeł

- A. 15 – Kaufverträge aus dem Bischöflichen Kammer-Amt Seeburg 1660–1715
- A. 16 – Kaufverträge aus dem Bischöflichen Kammer-Amt Seeburg 1744–1753
- A.17 – Kaufverträge aus dem Bischöflichen Kammer-Amt Seeburg 1755–1770
- J. 3 – Liber Album Confraternitatis S-ti Josephi
- J. 4 – Rationes Beneficii Confraternitatis Venerabilium Sacerdotum Ecclesiae Archipresbyteralis Seeburg 1584–1766
- J. 24 – Rachunki Bractwa Różańcowego 1695–1837
- J. 226 – Rationes Ecclesiae Locoviensis 1648–1715
- J. 273 – Sprawy różne: rozporządzenia biskupów, wizytacje, przywileje dla różnych miejscowości, opis historyczny kościoła w Tłokowie, korespondencja 1607–1864
- B. 3 – Księga rachunkowa parafii Biskupiec 1726–1789
- R. 1 – Księga rachunkowa parafii Ramsowo 1677–1836
- R. 2 – Liber Mortuorum – Ramsowo 1737–1834
- R. 3 – Liber Baptisatorum 1750–1806
- R. 4 – Liber Copulatorum 1734–1804

Literatura

- Belchnerowska A. (1984): *Rodzaje adaptacji nazw słowiańskich z ziemi kolobrzesko-koszalińskiej do niemieckiego systemu językowego*. „Onomastica Slavogermanica” XIV.
- Biolik M. (1997): *Germanizacja nazwisk polskich mieszkańców okolic Węgorzowa w latach 1653–1853*. „Prace Językoznawcze”. Olsztyn, z. 1.
- Biolik M. (1998): *Pogranicze północno-wschodnie*. [W:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*. Pod red. E. Rzetelniej-Feleszko. Warszawa–Kraków.
- Breza E. (1979): *Nazwiska pomorskie typu „Bela”, „Peta”*. „Pomerania” nr 2.
- Breza E. (1981): *Sposoby germanizacji antroponomów na Pomorzu*. [W:] *Nazewnictwo obszarów językowo mieszanych*. Wrocław 1981.
- Breza E. (2004): *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*. T. III. Gdańsk.
- Boryś W. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Czopek-Kopciuch B. (1995): *Adaptacje niemieckich nazw miejscowych w języku polskim*. Kraków.
- Czopek-Kopciuch B. (2004): *Nazwiska polskie w Zagłębiu Rury*. Kraków.
- Dejna K. (1973): *Dialekty polskie*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Górniewicz H. (1981): *Klasyfikacja zapożyczonych nazw własnych*. [W:] *Nazewnictwo obszarów językowo mieszanych*. Wrocław.
- Handke K. (2001): *Terytorialne odmiany polszczyzny*. [W:] *Współczesny język polski*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin.
- Jakus-Dąbrowska (1984): *Polsko-niemieckie adaptacje nazw geograficznych byłego powiatu świeckiego (województwo bydgoskie)*. „Onomastica Slavogermanica” XIV.
- Kętrzyński W. (1882): *O ludności polskiej w Prusiech niegdyś krzyżackich*. Lwów.
- Klemensiewicz Z. (1965): *Historia języka polskiego*. Warszawa.
- Krzepela J. (1925): *Rody ziem pruskich*. Kraków.
- Matusiak I. (2003): *Sposoby identyfikacji kobiet dawnego komornictwa jeziorańskiego na Warmii*. „Prace Językoznawcze V”. Olsztyn.
- Mossakowska B. (1993): *Nazwiska mieszkańców Komornictwa Olsztyńskiego*. Gdańsk.
- Smoczyński P. (1965): *Trudności Niemców z wymową polską oraz związane z tym lingwistyczne problemy*. „Język Polski” XLV.
- Szorc A. (1990): *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*. Olsztyn.
- Szulc A. (1991): *Historia języka niemieckiego*. Warszawa.
- Szyfer A. (1992) *Warmiacy. Studium tożsamości*. Poznań.
- Świętochowski R. (1966): *Germanizacja nazwisk polskich na terenie Gdańska w latach 1874–1944*. Wrocław.
- Wachoł S. (1986): *O derywacji hybrydalnej*. [W:] *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*. Red. S. Wachoł. Lublin.

Summary

The article shows the ways of germanisation of Polish names in the south Warmia in 17th–18th century. Analysed are the names that show adaptations on phonetical, graphical and morphological level. Not analyses remain those names which form could be the effect of calque. It appears that most difficult was the pronouncing of Polish palatal and historically palatal consonants. It is also difficult to show rules of differentiating between *i* and *y*. Word-formation aspects of the analyses show that feminine forms of the names were often created by adding German formant *-in*. More rarely suffixes *-son*, *-ert*, *-en*, *-ke*, *-au* were used.